

Polona Dremelj

VIRI POMOČI IN OPORE DRUŽINAM V OKOLIŠČINAH POZNE MODERNE

UVOD

Družbeni procesi, značilni za obdobje pozne moderne, se v veliki meri kažejo na ravni družine in posameznikove vloge v njej. Če osvetlimo tiste procese, ki so pomembni z vidika sodobnih teoretikov modernih družb¹, ugotovimo, da je posameznik v pozni moderni postal (prostorsko) vse manj vezan na družino, saj posamezni člani družine delujejo v različnih družbenih prostorih (delovno mesto, šola, vrtec). Ti so precej raznovrstni in razčlenjeni, zato je med člani družine potrebno precejšnje usklajevanje. Družbene institucije, ki so nastale pod okriljem nacionalne države (šolski sistem, zdravstveni sistem, družinska politika, starostne pokojnine ipd.), v pozni moderni sprožajo konflikte znotraj družine (na primer: delovni čas vrtecev ne sovпада z daljšim delovnim časom zaposlenih članov družine), saj so bile ustvarjene po meri male jedrne družine.

Ta je bila norma zgodnje moderne družine. V njej je moški glavni prinašalec dohodka, žena in njuni otroci pa so ekonomsko odvisni člani družine. Žensko delo je vezano samo na dom in je neplačano. Takšno ureditev je nacionalna država omogočala z vzpostavitvijo

države blaginje, ki je v medsebojni odvisnosti ohranjala kapital in delovno silo. S tem je država blaginje tudi blažila različna tveganja, s katerimi so se srečevali posamezniki in družine (na primer tveganje izgube zaposlitve) (Bauman 2001).

V pozni moderni je posameznik sam postal odgovoren za zagotavljanje lastne eksistence. Od žensk so v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja zahtevali oblikovanje lastnih biografij. Z višanjem izobrazbene ravni žensk se je njihov delež med zaposlenimi povečal. Plačana zaposlitev je ženskam prinesla večjo avtonomijo, kot so je imele v preteklosti, ko so bile finančno odvisne bodisi od moža bodisi od staršev, hkrati pa je lastni zaslužek ženskam prinesel tudi samopotrditev, večjo samozavest in priznanje. Kljub omenjenim spremembam pa so ob novih strukturah še vedno ostale stare. Na trgu delovne sile je še vedno opazna diskriminacija žensk, in sicer z nižjim plačilom za enako delo v primerjavi z moškimi, z manjšimi možnostmi napredovanja in manjšo zahtevnostjo zaposlitve, predvsem zaradi materinstva (Beck, Beck-Gernsheim 2002).

Medtem ko se ženske srečujejo z razhajanjem med življenjskimi načrti in dejanskimi možnostmi za izpolnitev teh načrtov, pa je položaj moških drugačen. Z vse večjo ekonomsko samostojnostjo žensk se moški osvobajajo izključne pristojnosti za finančno preskrbo družine. To ima lahko za posledico večjo ali drugačno angažiranost moških v družini in/ali manjšo oziroma drugačno angažiranost moških v poklicu (*op. cit.*). Podobno ugotavlja tudi Maca Jogan (1995) in opozarja na

¹ Pri opredeljevanju procesov oziroma okoliščin sodobnih zahodnih družb se navezujem predvsem na avtorje (Giddens, Beck, Bauman), ki trdijo, da smo danes v novi situaciji, ki se precej razlikuje od zgodnje moderne, ne gre pa za novo oz. postmoderno obdobje. Med ključne procese pozne moderne prištevajo: spremenjeno pojmovanje časa in prostora, refleksivnost, oblikovanje nacionalne države, preoblikovanje povezanosti med delovno silo in kapitalom, individualizacijo ter spremenjeno razumevanje narave in tveganja.

posledice preobremenjenosti žensk, saj lahko zaradi nje zagotavljajo manj sorodniške opore.

V članku bom analizirala navzočnost opore med družinskimi člani, ugotavljala, kateri viri opore znotraj družine so najbolj obremenjeni in koliko se posamezni člani obračajo tudi na druge neformalne (prijatelji, sosedje) in formalne (organizirane) vire pomoči. V tem kontekstu me posebej zanima obremenjenost žensk kot ponudnic različnih vrst opore.

Na podlagi ugotovitev o obremenjenosti družinskih virov pomoči in opore skušam identificirati potrebe po dopolnilnih virih pomoči družini. Med slednjimi posebno pozornost namenjam družinskim centrom. Čeprav jih uvrščamo med formalne vire pomoči, sta njihovo delovanje in narava bolj neformalna. Neformalni viri pomoči lahko družinam zagotavljajo pomoč v obliki preventive, pogovora, krepitve socialnega omrežja, svetovanja, manjše materialne pomoči, varstva otrok ipd. Formalni viri pomoči² pa so večinoma usmerjeni v zadovoljevanje potreb družin, ki se znajdejo v večjih stiskah (na primer nasilje, zloraba dovoljenih in nedovoljenih drog).

Delovanje družinskih centrov je v Sloveniji v večji meri formalizirano, saj vključuje svetovanja, predavanja, delavnice, strokovno pomoč ter organiziranje priložnostnih in počitniških dejavnosti ter varstva otrok³. Ta opredelitev ne vključuje neformalnih vidikov zagotavljanja pomoči. Izhajam iz teze, da so lahko družinski

centri ena izmed pomembnih oblik neformalne opore družini, predvsem kot dopolnilni vir sorodstvene opore. V skladu s tem v članku predstavim potencialno vlogo družinskih centrov kot vira in prostora izmenjave neformalne opore in pomoči.

PORAZDELITEV DELA V DRUŽINI MED SPOLOMA

Na podlagi podatkov o porabi časa prebivalcev Slovenije ugotavljam, ali oziroma koliko je delitev dela v družini strukturirana po spolu ter so v družinah, v katerih imata (zunaj)zakonska partnerja višjo stopnjo dosežene izobrazbe⁴ in/ali zaposlitev⁵, manj izraziti vzorci porabe časa, kot so opredeljeni glede na tradicionalno delitev dela po spolu.

Anketa o porabi časa (Statistični urad RS 2002) je statistično raziskovanje, kako ljudje porabijo svoj čas. Podatki za raziskovanje so pridobljeni na podlagi treh vrst vprašalnikov: vprašalnikov za gospodinjstvo, vprašalnikov za osebe in t. i. dnevnikov porabe časa. Vsak član gospodinjstva vodi tak dnevnik dva dni. Anketeirane osebe so vprašane o porabi časa, življenjskih razmerah, delu, zaposlenosti, delovnih urah, zdravju, izobraževanju, pomoči in podobno (*op. cit.*). Anketa je bila izvedena leta 2000. Vzorec ustreza populacijskim vrednostim, zato lahko ugotovitve posplošimo na populacijo prebivalcev Slovenije, starejših od 10 let (Dremelj 2007).

² V Sloveniji je na področju socialnega varstva in varstva družine na voljo precej formalnih oblik pomoči posamezniku in družini, ki se znajde v stiski. V okviru javne službe se na podlagi različnih zakonov in predpisov zagotavljajo storitve in ukrepi za preprečevanje in odpravljanje stisk in težav posameznikov, družin in posebnih skupin ljudi, ki potrebujejo pomoč. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve tudi sofinancira programe za različne skupine uporabnikov na področju socialnega varstva in na področju varstva družine. Omenjeni programi se izvajajo tako v okviru javne službe kot v okviru nevladnih organizacij.

³ Družinski centri v Sloveniji ponujajo uporabnikom tele vsebine: vzgoja za družino, izboljšanje komunikacij v družini, programi za osebno rast otrok in mladostnikov, programi za ustvarjalno preživljanje prostega časa, organizirano občasno varstvo otrok, izvajanje počitniških aktivnosti in strokovna pomoč pri reševanju problemov v družini (MDDSZ 2012).

⁴ Ženske v Sloveniji imajo višjo izobrazbo kot moški. Od leta 2002, ko je število žensk z visokošolsko izobrazbo prvič nekoliko presežlo število moških z enako izobrazbo, se je ta trend samo nadaljeval. Čeprav imajo ženske višjo izobrazbo kot moški, še vedno niso dovolj zastopane na najvišjih položajih, za svoje delo pa prejemajo v povprečju tudi nižje plače kot moški (Statistični urad RS 2012).

⁵ Danes ima Slovenija enega najvišjih deležev zaposlenosti žensk v Evropski uniji. V letu 2010 je bilo v Sloveniji zaposlenih 62,2 % žensk, povprečje EU pa je znašalo 58,2 %. Še večja razlika se kaže v povprečni zaposlenosti žensk, ki imajo otroke. Delež zaposlenih žensk z enim otrokom je leta 2009 v Sloveniji znašal 84,4 %, z dvema pa celo 89,1 %. To je največ v celotni EU. S tretjim otrokom se delež zaposlenosti žensk v Sloveniji nekoliko zmanjša (79,3 %), vendar je še vedno daleč nad povprečjem EU (54,7 %) in višji kot v vseh drugih članicah EU (Eurostat 2011).

Podatki kažejo, da so leta 2000 v Sloveniji za gospodinjstvo in družino⁶ več časa na dan porabile ženske (v povprečju 4 ure in 38 minut) kot moški (slabe tri ure). Med opravili znotraj družine in gospodinjstva kot predvsem »ženska« opravila izstopajo priprava hrane, izdelava oblek in skrb zanje ter skrb za otroke. Ta opravila opravlja v primerjavi z moškimi precej večji delež žensk, pa tudi čas, ki ga porabijo za te aktivnosti, je precej daljši kot pri moških. Moški v okviru družine in gospodinjstva več časa namenjajo predvsem manjšim in večjim popravilom (gradnja in popravila), nujnim gospodinjstvom (vzdrževanje gospodinjstva⁷) in delom, ki bi jih lahko označili tudi kot prostočasna (vrtnarjenje in skrb za hišne ljubljence). Ta vzorec opravil ostaja enak tudi v primeru, ko so ženske in moški zaposleni, le razlika v porabi časa za te aktivnosti med spoloma in po spolu je med zaposlenimi nekoliko nižja kot pri brezposelnih in upokojenih.

Podobni vzorci delitve opravil v okviru gospodinjstva in družine po spolu se pojavljajo pri osebah z različnimi stopnjami dosežene izobrazbe. Z višanjem dosežene stopnje izobrazbe oseb se čas, ki ga porabijo za ta opravila, sicer znižuje, vendar pa se vzorci delitve opravil po spolu občutno ne spreminjajo. Med višje in visoko izobraženimi je skrb za otroke bolj enakomerno porazdeljena med spoloma, med najmanj visoko univerzitetno izobraženimi pa je zanimivo predvsem to, da ženske več časa kot moški namenjajo pripravi hrane in skrbi za otroke, druga opravila v okviru gospodinjstva in družine (vzdrževanje gospodinjstva, izdelava oblek in skrb zanje, vrtnarjenje in skrb za hišne ljubljence, gradnja in popravila, nakupovanje in storitve, vodenje gospodinjstva in pomoč odraslemu družinskemu članu) pa

so med spoloma bolj ali manj enakomerno porazdeljena (*op. cit.*).

Podatki kažejo, da zaposlenost in visoka stopnja dosežene izobrazbe žensk ne »osvobajata« gospodinjstvih opravil in skrbi za družino, rečemo lahko le, da jim zaposlene in visoko izobražene ženske namenjajo nekoliko manj časa kot nezaposlene ženske in ženske z nižjo izobrazbo. Vendar pa je manjša poraba časa za takšna opravila verjetneje posledica manjše količine časa, ki je na voljo, kot pa razbremenitve v smislu, da določeno količino teh opravil prevzemajo moški. Moški, predvsem zaposleni in višje izobraženi, ne prevzemajo sorazmernega sodelovanja pri gospodinjstvih opravilih in skrbi za otroke, prav tako pa predvsem višje izobraženi razmeroma malo časa namenijo tudi nekaterim »tradicionalno« moškim domačim opravilom.

Namesto z »osvobajanjem« od gospodinjstvih opravil in skrbi za družino se zaposlene ženske tako srečujejo z dvojno obremenjenostjo. Ker moški ne prevzemajo sorazmernega deleža skrbi za gospodinjstvo in družino, je smiselno ugotoviti, kdo je oziroma kdo so tisti, ki ženskam omogočajo, da lahko usklajujejo zaposlitev in skrb za gospodinjstvo in družino (*op. cit.*).

Poglavitni viri neformalne pomoči ženskam pri gospodinjstvih opravilih so njihove matere, vendar je ta pomoč odvisna od (geografske) bližine med pomočnico in prejemnico pomoči ter od zaposlenosti oziroma pomanjkanja časa pomočnice. Zaradi tega postaja čedalje aktualnejša plačana gospodinjstvena pomoč. Najpomembnejše ponudnice plačane gospodinjstvene pomoči pa so ženske, in sicer brezposelne, slabo plačane zaposlene ženske iz delavskega razreda, priseljenke in mlajše upokojenke (Šadl 2006).

Vendar pa, kot ugotavlja Šadl (*op. cit.*), si plačano gospodinjstveno pomoč lahko privoščijo le višje izobražene ženske, kljub časovni razbremenitvi pa te ženske ostajajo na psihični ravni še vedno obremenjene z gospodinjstvenimi deli, saj so odgovorne tako za iskanje pomoči kot tudi za organizacijo in vodenje dela ter za nadzor nad opravljenim delom. Na drugi strani se kaže problem pri ponudnicah plačanega gospodinjstvenega dela, saj se to večinoma izvaja kot del sive ekonomije in je kot tako neregulirano in neregistrirano, zato je tudi ocena njegovega obsega otežena.

⁶ Skrb za gospodinjstvo in družino vključuje: pripravo hrane, vzdrževanje gospodinjstva, izdelavo oblek in skrb zanje, vrtnarjenje in skrb za hišne ljubljence, gradnjo in popravila, nakupovanje in storitve, vodenje gospodinjstva, skrb za otroke in pomoč odraslemu družinskemu članu (Dremelj 2007).

⁷ V okviru vzdrževanja gospodinjstva sodijo opravila: čiščenje stanovanja, čiščenje dvorišča ali pločnika, oskrba z ogrevanjem in vodo, druge aktivnosti doma, v počitniški hišici, hotelu ipd. (Dremelj 2007).

Plačana gospodinjska pomoč omogoča določeno razbremenitev žensk v družini, predvsem časovno, vendar pa, kot meni Šadl (*op. cit.*), to ne spreminja občutno neuravnotežene delitve dela med partnerjema in ne pripomore k njuni (večji) enakopravnosti. Ta se ne dosega s tem, da partnerica dela manj ali da nečesa ne dela, temveč s tem, da si partnerja delo enakovredno delita.

POMOČ IN OPORA MED SORODNIKI

Tudi izmenjava pomoči in opore med sorodniki je v preteklosti izhajala iz odgovornosti, ki so bile opredeljene glede na delitev dela med spoloma. Ženskam so bile v družini dodeljene predvsem naloge vzdrževanja gospodinjstva in skrbi za družino, zato sta med njimi potekala predvsem s temi nalogami povezana praktična vsakodnevna izmenjava pomoči ter medsebojno druženje, katerega namen je bilo vzdrževanje povezanosti sorodstva. Izmenjava pomoči, ki je potekala med moškimi sorodniki, je vključevala predvsem pomoč pri manjših popravilih in na posestvih, vendar ni bila tako pogosta kot pri ženskah. Med moškimi sorodniki sta bili značilni tudi pomoč pri iskanju zaposlitve in finančna pomoč (Finch 1989).

Poleg položaja posameznika v širših družbenih strukturah (na primer njegove razredne pripadnosti, spola in etične pripadnosti) na obliko, količino in pomen sorodstvenih odnosov pomoči vplivajo tudi spremembe v strukturi prebivalstva in spremembe v sestavi družin. Če pogledamo samo strukturo prebivalstva, lahko ugotovimo, da je v zadnjih dveh stoletjih zelo podaljšala pričakovana življenjska doba, s tem pa se je povečalo število starejših oseb. Na vzorce sorodstvenih odnosov v družini so vplivale tudi spremembe v številu porok, razvez in novih porok. Zaradi povečanja števila razvez se zdaj oblikuje več enostarševskih gospodinjstev kot v preteklosti. Posameznikom, ki se znajdejo v teh okoliščinah, se lahko poveča potreba po sorodniški opori. Primeri kažejo, da se številni ločeni ali razvezani posamezniki z otroki vsaj za določen čas vrnejo v gospodinjstva svojih staršev, saj so ljudje, ki prebivajo v istem gospodinjstvu, glede

na geografsko oddaljenost najbolj razpoložljiv vir opore, predvsem praktične (*op. cit.*).

Te spremembe so pomembne pri razumevanju strukture sorodniške opore, saj nam kažejo, da je v različnih časovnih in življenjskih obdobjih posameznika navzočnost sorodnikov kot potencialnih virov pomoči in opore različna (*op. cit.*).

Sorodstvena opora v Sloveniji

Na podlagi podatkov o omrežjih socialne opore odraslih prebivalcev Slovenije ugotavljam, ali zagotavljanje opore v družini sovpada s tradicionalnim področjem delovanja moških in žensk. Ob tem analiziram tudi, koliko je opore med družinskimi člani, kateri viri opore znotraj družine so najbolj obremenjeni in koliko se posamezni člani družine obračajo tudi na druge neformalne (prijatelji, sosedje) in formalne (organizirane) vire pomoči.

Raziskavo »Omrežja socialne opore prebivalcev Slovenije« (Novak 2004) sta v letu 2002 izvedla Center za metodologijo in informatiko Fakultete za družbene vede v Ljubljani in Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo v sodelovanju s Cati centrom (danes Valicon d. o. o.). Podatki so bili zbrani telefonsko z računalniško podprtim anketiranjem med februarjem in aprilom 2002 na podlagi naključnega nabora iz telefonskega imenika. Vzorec je reprezentativen za starostno skupino 18 let in več. Vključuje 5013 prebivalcev Slovenije, ki so skupaj imenovali 32400 članov omrežja (Dremelj 2007). Raziskava se je osredotočila na merjenje štirih osnovnih razsežnosti socialne opore: druženje, manjšo materialno oporo, večjo materialno oporo in čustveno oporo⁸. V okviru materialne opore smo merili tudi oporo

⁸ Za generiranje omrežja je bilo uporabljenih 6 generatorjev imen (vprašanj, s katerimi pridobimo imena članov omrežja), ki so merili omenjene štiri dimenzije socialne opore. Pri navedbi članov omrežja (alterjev) so anketiranci navedli tudi vrsto odnosa s to osebo (partner ali nekdanji partner, oče ali mati, očim ali mačeha, brat ali sestra, polbrat ali polsestra, otrok, drug sorodnik, sodelavec ali nekdanji sodelavec, sočlan kakšne organizacije ali nekdanji sočlan, sosed ali nekdanji sosed, prijatelj, znanec, svetovalec ali nekdanji svetovalec, drugo). Navedli so tudi zadovoljstvo s posamezno vrsto opore.

v ožjem, bolj specifičnem smislu, in sicer finančno oporo in oporo v primeru bolezni.

Najprej z vidika porazdelitve dela v družini po spolu ugotavljam, ali ženske verjetneje izvajajo negovalno in čustveno funkcijo v družinskem kontekstu kot moški. Pri tem negovalno in čustveno funkcijo opredeljujem kot oporo v primeru bolezni in kot čustveno oporo. V drugem delu poglavja ugotavljam ali moški v družinskem kontekstu izvajajo predvsem praktično pomoč. To opredeljujem kot materialno oporo. V tretjem delu pa ugotavljam, kako pomembno vlogo v pomenu zagotavljanja opore in pomoči imajo za prebivalke in prebivalce Slovenije sorodstvene vezi⁹.

Čustvena opora in opora v primeru bolezni

Podatki kažejo, da v primeru bolezni¹⁰ moškim večinoma dajejo oporo partnerice (31 %) in matere (10 %), ženskam pa tovrstno oporo poleg partnerja (23 %) zagotavljajo še otroci (hči – 13 %, sin – 12 %) in matere (11 %). Po čustveno oporo¹¹ se moški večinoma zatečejo k svojim partnericam (te predstavljajo 32 % v omrežju moških), obrnjeno pa ne velja, saj se ženske po čustveno oporo obrnejo večinoma na ženske, med družinskimi člani sta to mama (6 %) in sestra (7 %).

Poleg tega preverjam, ali imajo posamezniki z zaposlitvijo¹² in višjo stopnjo izobrazbe¹³

manj izrazite vzorce zagotavljanja opore, ki temeljijo na tradicionalni delitvi dela po spolu. Podatki kažejo, da med glavnimi ponudniki opore v primeru bolezni ali splošne oslabeledosti zaposlenih in nezaposlenih odraslih prebivalcev Slovenije ni opaznih razlik. Tako zaposleni kot osebe z drugačnim zaposlitvenim statusom se po oporo v primeru bolezni ali večje oslabeledosti najpogosteje obrnejo na ženske. Poglavitne ponudnice takšne opore moškim, ki se izobražujejo, to so predvsem mlajši moški, so mame. Moškim z drugačnim zaposlitvenim statusom pa so poglavitne ponudnice takšne opore partnerice in hčere. Ženske se po oporo v primeru bolezni večinoma obrnejo na svojega partnerja, v precejšnji meri pa tudi na mamo in hčere. Na mamo se večinoma obračajo mlajše ženske, torej tiste, ki se še izobražujejo.

Ne glede na stopnjo dosežene izobrazbe se odrasli prebivalci Slovenije po oporo v primeru bolezni ali splošne oslabeledosti najpogosteje obrnejo na ženske. Najpomembnejša ponudnica opore v primeru bolezni je ne glede na izobrazbeno raven prejemnika opore partnerica. Tudi mama in hčere so pogoste ponudnice opore moškim, ne glede na izobrazbeno raven slednjih. Najpomembnejši ponudniki opore v primeru bolezni ali splošne oslabeledosti so ženskam partnerji, le pri ženskah z največ dokončano osnovno šolo, to pa so večinoma starejše ženske, so najpogostejše ponudnice opore hčere. Poleg opore, ki jo ženske dobijo od partnerjev, pa je pogosta tudi opora mater in prijateljic.

Poglavitne ponudnice čustvene opore so ne glede na zaposlitveni status in stopnjo dokončane izobrazbe prejemnikov te opore ženske. Zaposleni moški se po čustveno oporo pogosteje obračajo na ženske kot moški, ki niso zaposleni. Poglavitna ponudnica čustvene opore je zaposlenim, nezaposlenim in upokojenim partnerica. Moški, ki se izobražujejo, se po čustveno oporo najpogosteje obrnejo na prijatelje, partnerico in prijateljice. Najpomembnejše ponudnice čustvene opore ženskam z različnim zaposlitvenim statusom so prijateljice. Zanimivo je, da imajo posamezniki z višjo stopnjo dokončane izobrazbe večji delež ponudnic čustvene opore. Poglavitne ponudnice

⁹ Kot sorodnike opredeljujem osebe, ki so z anketirancem v enem izmed teh odnosov: partner ali nekdanji partner, oče ali mati (očim ali mačeha), brat ali sestra (polbrat ali polsestra), otrok, drug sorodnik.

¹⁰ Gre za materialno oporo v ožjem, specifičnem pomenu, in sicer, na koga se posameznik obrne, ko se ga na primer loti hujša bolezen ali je splošno oslabeled in ne more zapustiti stanovanja, da bi šel po nakupih v trgovino ali po zdravila v lekarno.

¹¹ S kom se posameznik po navadi pogovarja o osebnih stvareh, ki so zanj pomembne (na primer kadar se s kom spre, ima težave na delovnem mestu ipd).

¹² Spremenljivka »zaposlitveni status« obsega pet različnih kategorij: (1) zaposlen, (2) brezposeln, (3) se izobražuje, (4) upokojen, (5) drugo.

¹³ Spremenljivka »stopnja dosežene izobrazbe« obsega štiri različne kategorije: (1) največ dokončana osnovna šola, (2) dokončana osnovna šola, (3) dokončano srednješolsko izobraževanje, (4) dokončana vsaj višja šola.

čustvene opore so odraslim moškim, ne glede na stopnjo dokončane izobrazbe, partnerice, ženskam pa prijateljice.

Na podlagi podatkov lahko sklenem, da so ženske ključne, a ne izključne ponudnice nege in praktične pomoči bolnim in oslabelem odraslim prebivalcem Slovenije, prav tako pa so ženske ključne ponudnice čustvene opore odraslim prebivalkam in prebivalcem Slovenije. Vzorci zagotavljanja opore so podobni ne glede na prejemnikov zaposlitveni status in stopnjo izobrazbe.

Materialna opora

Pomoč pri večjih in manjših popravilih v hiši ali stanovanju in podobno ter finančno pomoč odrasli prebivalci in prebivalke Slovenije večinoma prejemajo od moških. Poglejmo si, kdo so ključni ponudniki posameznih vrst materialne opore in ali se vzorci zagotavljanja takšne opore razlikujejo med posamezniki z različnim zaposlitvenim statusom in stopnjo izobrazbe.

Poglavitni ponudniki manjše¹⁴ in večje¹⁵ materialne opore so tako ženskam kot moškim večinoma moški. Odrasli prebivalci Slovenije se tako za izposajo kakšnega orodja ali za pomoč pri manjših hišnih popravilih ter za pomoč pri gradnji, prenovi hiše ali stanovanja ali večjih del na vrtu večinoma obrnejo na moške. V primeru manjših pomoči in izposoje se odrasli prebivalci Slovenije obrnejo predvsem na prijatelje, sosede in druge sorodnike.

Zaposleni se na moške obračajo najpogosteje kot tisti, ki niso zaposleni, prav tako se na moške pogosteje obračajo moški kot ženske in bolj izobražene osebe. Ne glede na zaposlitev in izobrazbo se moški po manjšo materialno oporo večinoma obračajo na prijatelje, mlajši (osebe, ki se izobražujejo) pa na starše. Ženske z različnim zaposlitvenim statusom se pogosto obračajo na prijateljice, prijatelje in partnerje,

¹⁴ Koga posameznik navadno prosi za pomoč pri manjših hišnih opravilih (npr. lažjih gospodinjskih opravilih), za izposajo orodja ipd.

¹⁵ Koga posameznik navadno prosi za pomoč pri večjih hišnih ali stanovanjskih opravilih (npr. gradnja hiše, prenova hiše ali stanovanja, večja dela na vrtu).

upokojenke pa predvsem na sinove in sosede. Ženskam z nižjo stopnjo izobrazbe so poglavitni vir manjše materialne opore sosede, prijateljice in hčere, ženskam z višjo stopnjo izobrazbe pa prijateljice in prijatelji.

Podobna struktura omrežij se kaže tudi pri večji materialni opori. Poglavitni ponudniki te so moški. Moškim pri večjih popravilih in gradnji pomagajo predvsem prijatelji in drugi sorodniki. Mlajšim moškim, ki se izobražujejo, pri tem pomagajo predvsem starši, starejšim –upokojenim pa sosede in sinovi. Ženskam takšno pomoč zagotavljajo predvsem partnerji, prijatelji in drugi sorodniki. Bolj ko so ženske izobražene, nižji je delež moških v njihovih omrežjih večje materialne opore.

Tako kot pri manjši in večji materialni opori so tudi glavni ponudniki finančne opore¹⁶ moški. Moški se, če potrebujejo večjo vsoto denarja, za izposajo tega večinoma obrnejo na prijatelje in druge sorodnike, ženske pa na prijatelje in partnerja. Brezposelne osebe imajo na voljo manj moških, ki jih lahko prosijo za denarno posojilo, kot osebe z drugačnim zaposlitvenim statusom. Poglavitni ponudniki finančne opore zaposlenim, nezaposlenim in upokojenim moškim so prijatelji, bratje in sosede, pri upokojenih pa tudi sinovi. Zaposlene in nezaposlene ženske se po finančno oporo obračajo predvsem na mamo, prijateljice in očeta, upokojene pa na otroke in brate. Najpomembnejši vir finančne opore moškim in ženskam, ki se izobražujejo, torej mlajšim osebam, so starši.

Kot so pokazali že podatki o porabi časa moških in žensk v Sloveniji, se z gradnjo in popravili večinoma ukvarjajo moški, podatki o omrežjih socialne opore pa kažejo, da moški večinoma priskočijo na pomoč drugim (tako moškim kot ženskam) tudi pri manjših in večjih hišnih ali stanovanjskih popravilih. Tudi večjo vsoto denarja si odrasli prebivalci Slovenije večinoma izposodijo od moških. Čeprav je velikost omrežja finančne opore odvisna od zaposlitvenega statusa, saj ugotavljamo, da

¹⁶ Na koga bi se posameznik obrnil za izposajo večje količine denarja (na primer pet povprečnih mesečnih plač).

brezposelne osebe poznajo manj moških, na katere se lahko obrnejo po izposojo denarja, kot osebe z drugačnim zaposlitvenim statusom, pa se sama struktura omrežja med osebami z različnim zaposlitvenim statusom občutno ne razlikuje. Rečemo lahko, da se odrasli prebivalci Slovenije ne glede na zaposlitev in stopnjo izobrazbe po materialno pomoč zatekajo predvsem k moškim.

Sorodstvo kot vir socialne opore

Prevladujoč delež ponudnikov opore v primeru bolezni, čustvene opore, večje materialne opore in finančne opore pri moških zavzemajo sorodniki in sorodnice. V primeru bolezni in čustvene opore se moški v okviru sorodstva večinoma obrnejo na sorodnice, za večjo materialno oporo pa zaprosijo moške sorodnike. Ženske različne vrste opore oziroma pomoči večinoma prejmejo od sorodnikov in sorodnic. V primeru bolezni in materialne opore (tako večje kot manjše) se v okviru sorodstva večinoma obrnejo na moške sorodnike, ti pa zavzemajo nekoliko večji delež kot sorodnice tudi v omrežju čustvene opore. Tudi v primeru izposoje večje količine denarja se ženske večinoma obrnejo na moške sorodnike.

Podatki kažejo, da so ožji sorodniki pomembni kot vir opore in pomoči, ki je bolj časovno, čustveno in materialno zahtevna, širše sorodstvo pa se kaže kot pomembno predvsem pri zagotavljanju praktične pomoči in pri izposoji denarja. Pomemben vir neformalne opore tako moškim in ženskam so tudi prijatelji. Za ženske so prijateljice eden ključnih virov čustvene opore, pomembne pa so tudi kot vir manjše materialne opore in finančne opore. Moškim so prijatelji ključni vir manjše in večje materialne opore, pomembni pa so tudi kot vir čustvene opore. Tako moškim kot ženskam so pomemben vir opore tudi sosedje, predvsem v primeru manjše in večje materialne opore.

Sorodniki pomenijo v omrežjih moških in žensk v Sloveniji več kot polovico ponudnikov opore (izjema sta le druženje in manjša materialna opora). Delež sorodnikov je največji v omrežjih socialne opore v primeru bolezni (nekaj več kot 83 % vseh članov omrežja),

večino članov omrežja pa sorodniki zavzemajo še pri finančni opori (63 % vseh članov omrežja), čustveni opori (60 % vseh članov omrežja) in večji materialni opori (61 % vseh članov omrežja). Med nesorodniki so pomemben delež članov omrežja predvsem prijatelji.

Glede na veliko navzočnost neformalnih virov opore, s ponudbo katerih so prejemniki tudi precej zadovoljni¹⁷, se poraja vprašanje, ali in koliko se posamezniki obračajo po posamezne vrste opore tudi na formalne vire pomoči.

V raziskavi je bilo v ta namen anketirancem zastavljeno vprašanje, ali se po posamezne vrste opore obrnejo na kakšno institucijo ali drugo organizirano vrsto pomoči¹⁸. Največ oseb se na formalno pomoč obrne, kadar potrebujejo pomoč pri večjih opravilih v hiši, stanovanju ali v okolici hiše (večja materialna pomoč) (35,4 %), najmanj pa, kadar potrebujejo pomoč zaradi hujše bolezni ali splošne oslabelosti (opora v primeru bolezni) (nekaj manj kot 3 %). Po formalno pomoč se v primeru manjših materialnih opravil (manjša materialna opora) obrne skoraj 11 % posameznikov, le 4 % posameznikov pa se na formalne vire opore obrne, ko potrebuje nekoga za pogovor o pomembnih osebnih stvareh (čustvena opora).

Majhen delež oseb (predvsem v primeru čustvene opore in opore v primeru bolezni) nam priča o velikem pomenu neformalnih in med njimi sorodstvenih vezi v Sloveniji. Eno izmed razlag za to nam podaja Finch (1989). Meni, da so sorodstveni odnosi še vedno najbolj »dani« in da jih določajo medsebojne dolžnosti. Giddens (1991) sicer meni, da so te dolžnosti in odgovornosti v pozni moderni precej oslabele, vendar pa podatki raziskave o omrežjih

¹⁷ Anketiranci so na lestvici od 1 (zelo nezadovoljen) do 5 (zelo zadovoljen) ocenjevali zadovoljstvo z oporo. Povprečna vrednost zadovoljstva je pri vseh vrstah opore višja od 4,5 (najvišja je pri opori v primeru bolezni in znaša 4,8). To pomeni, da so prebivalci Slovenije precej zadovoljni z oporo, ki jo prejemajo od neformalnih virov opore.

¹⁸ Za tri razsežnosti socialne opore (večja in manjša materialna opora, čustvena opora in bolezen) je bilo anketirancem po vprašanju za generiranje članov omrežja postavljeno še vprašanje, ali se za to vrsto pomoči kdaj obrnejo na kakšno institucijo ali drugo organizirano vrsto pomoči.

socialne opore prebivalcev Slovenije na to ne kažejo. Manjšo navzočnost sorodniških vezi in morda njihovo slabljenje ugotavljam le pri zagotavljanju »preprostejših« pomoči (manjših praktičnih pomoči) in pri druženju (v članku opore v obliki neformalnega druženja posebej ne obravnavam). Pomemben vir takšne pomoči so predvsem prijatelji. Giddens ima prijateljske odnose za drugačne od sorodniških, saj prijateljski odnosi niso vnaprej dani, ampak je zanje značilna določena vrsta pogajanj. Ne temeljijo na medsebojnih dolžnostih in odgovornostih, temveč na vsaj delni vzajemnosti oziroma določeni meri zadovoljitve obeh vpletenih strani.

Zdi se, da je maneverski prostor za vstop formalnih virov na področje pomoči družini in posamezniku v njej v Sloveniji precej majhen in omejen le na določene vrste pomoči (na primer večja materialna pomoč). Vendar pa kljub precejšnji navzočnosti in delovanju neformalnih virov opore in pomoči ugotavljamo, da nekatere, t. i. ranljive skupine prebivalstva (na primer posamezniki, ki živijo v enostarševskih družinah, starejše osebe, ki živijo same, ovdovele osebe, ki živijo same, osebe z nizkimi prihodki, brezposelne osebe) zaradi različnih razlogov nimajo na voljo veliko družinskih članov in drugih oseb, na katere se lahko obrnejo po pomoč in oporo. Pomanjkanje opore čutijo tudi ponudniki opore. Nekateri ponudniki socialne opore in pomoči v družini oziroma v širšem sorodstvu so zaradi svoje vloge izjemno obremenjeni (predvsem odrasle ženske). V omenjenih primerih sta navzočnost in krepitev ponudbe različnih oblik formalne pomoči ključni. V sklepnem delu se bom tako osredotočila predvsem na možnosti pomoči posamezniku in družini, ki jih lahko ponudijo družinski centri v Sloveniji.

SKLEP

Družinski centri so velik potencial za pomoč družinam tako v pogledu razbremenitve obstoječih virov neformalne pomoči kakor tudi kot alternativa neformalnim in formalnim virom pomoči. Poglejmo si torej potencialno vlogo družinskih centrov kot virov pomoči družinam in posameznikom v njih.

Gospodinjsko delo v družini večinoma opravljajo ženske. Le redke med njimi si lahko privoščijo plačano pomoč, čeprav bi se s tem razbremenile fizične obremenjenosti z gospodinjskim delom. Psihična obremenitev, kot je iskanje takšne pomoči, vodenje in nadzor nad opravljenim delom, ostaja. Družinski centri bi na področju lajšanja obremenjenosti z gospodinjskim delom lahko zagotavljali pomoč v obliki izmenjave informacij o dostopnosti gospodinjske pomoči in izkušenj s plačano gospodinjsko pomočjo med uporabniki centrov. Po drugi strani pa bi se lahko med uporabniki centrov razvil pretok medsebojne praktične pomoči, ki bi temeljila na določeni stopnji vzajemnosti, na primer pomoč pri čiščenju stanovanja v zameno za pomoč pri manjšem oziroma večjem popravilu v stanovanju in podobno. Takšna pomoč bi bila dobrodošla tudi za določene skupine ljudi, ki imajo manjša omrežja socialne opore (na primer enostarševske družine, družine z nizkimi prihodki, družine, v katerih imajo posamezniki nizko izobrazbo) oziroma nimajo na voljo močnega sorodniškega opornega omrežja (na primer družine brez starih staršev).

V enostarševskih družinah tudi ni na voljo enega izmed ključnih virov čustvene opore in opore v primeru bolezni, tj. partnerja oziroma partnerice. Družinski centri bi lahko bili vir čustvene opore, po eni strani v obliki formalizirane pomoči (svetovanje, strokovna pomoč), po drugi pa v obliki neformalnih pogovorov med samimi uporabniki družinskih centrov.

V primeru bolezni lahko k razbremenitvi ali krepitvi neformalnega omrežja opore pomembno pripomorejo tudi družinski centri, ki delujejo na lokalni ravni. Podatki kažejo, da so sosedje zaradi geografske bližine eden pomembnih neformalnih virov pomoči v primeru bolezni (predvsem pomoč v obliki nakupa zdravil, nakupa v trgovini ipd). Uporabniki družinskih centrov, ki delujejo v lokalnem okolju, lahko prevzamejo vlogo sosedov pri zagotavljanju takšne opore oziroma pomoči.

Glede na predstavljene primere zagotavljanja pomoči družini in posameznikov v njej je lahko družinski center po eni strani prostor, v katerem se širi socialno omrežje družine (souporabniki centra kot člani socialnega

omrežja družine oziroma posameznika), po drugi strani pa je družinski center sam eden od formalnih virov pomoči. S tem družinski center krepi socialno omrežje družin oziroma posameznikov v njih in povečuje dostop do pomembnih virov opore in pomoči družinam, predvsem tistih, ki jim je dostop do neformalnih virov pomoči zaradi različnih razlogov otežen.

VIRI

- BAUMAN, Z. (2001), *The individualized society*. Cambridge: Polity Press.
- BECK, U., BECK-GERNSEHEIM, E. (2002), *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- DREMELJ, P. (2007), *Vloga družinskih medosebnih odnosov v okoliščinah pozne moderne*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (doktorska disertacija).
- Eurostat (2011), *Eurostat News Release. International Women's Day: Women and men in the EU seen through figures*. Dostopno na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/1-04032011-AP/EN/1-04032011-AP-EN.PDF (6. 3. 2012).
- FINCH, J. (1989), *Family obligations and social change*. Cambridge: Polity Press.
- GIDDENS, A. (1991), *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- JOGAN, M. (1995), Androcentrična ali androgidna kultura in (simetrična) družina. V: Rener, T., Potočnik, V., Kozmik, V. (ur.), *Družine: Različne – enakopravne*. Ljubljana: Vitrum (49–63).
- MDDSZ (2012), *Javni razpis za sofinanciranje programov v podporo družinam v letih 2012–2013*. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/o_ministrstvu/javne_objave/javni_razpisi_in_javna_narocila/?tx_t3javnirazpis_pi1 (10. 2. 2012).
- NOVAK, M. (2004), *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Statistični urad RS (2002), *Metodološko gradivo*, št. 8/2002.
- (2012), *Dan žensk 2012*. Dostopno na: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4548 (6. 3. 2012).
- ŠADL, Z. (2006), Plačano gospodinjsko delo v Sloveniji. *Družboslovne razprave*, 22, 53: 33–54.

Polona Dremelj

VIRI POMOČI IN OPORE DRUŽIN V OKOLIŠČINAH POZNE MODERNE

Predstavljeni so ključni viri pomoči in opore družini in posameznikom v njej v Sloveniji. Ugotovitve temeljijo na dveh empiričnih raziskavah, in sicer na anketi o porabi časa (Statistični urad Republike Slovenije, 2000) in na omrežjih socialne opore prebivalcev Slovenije (2002). Ugotovljeno je, da so družinski člani eden najpomembnejših virov pomoči družini in da zagotavljanje opore temelji na odgovornostih, ki so opredeljene glede na spolno delitev dela v družini. V zvezi s prvo ugotovitvijo se poraja vprašanje pomanjkanja virov socialne opore nekaterih družin oziroma posameznikov v njih, ki imajo na voljo malo družinskih članov, na katere se lahko obrnejo po pomoč in oporo. Glede druge ugotovitve pa je možno reči, da so ženske zaradi svoje vloge v družini večkratno obremenjene, saj opravljajo večino dela v okviru gospodinjstva in družine ter zagotavljajo oporo odraslim članom družine. V skladu s tem avtorica ponuja nekatere rešitve v okviru ponudbe družinskih centrov, ki lahko delujejo po eni strani kot prostor širjenja socialnega omrežja družine in po drugi strani kot pomemben vir formalne pomoči družinam.

KLJUČNE BESEDE: družina, socialna opora, omrežje socialne opore, formalna opora.

Polona Dremelj, doktorica sociologije, je zaposlena na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo kot strokovno raziskovalna sodelavka. Ukvarja se s socialno, invalidsko in družinsko politiko, evalvacijami s področja socialnega varstva in omrežji socialne opore različnih skupin prebivalcev. Kontakt: polona.dremelj@guest.arnes.si.

Tatjana Rakar, Ružica Boškić, Metka Kuhar

DRUŽINSKI CENTRI V RAZLIČNIH SISTEMIH BLAGINJE

Družinski centri kot oblika programov pomoči družini sodijo med pomembne ukrepe države blaginje pri spodbujanju družini prijaznega okolja za usklajevanje poklicnega in zasebnega življenja ter uresničevanju politike enakih možnosti. Obstoječi blaginjski sistemi, to so konservativno-korporativistični,

socialno-demokratski, liberalni, katoliški in nekdanji državno-socialistični, temeljijo na različnih hierarhijah sfer (trg, država, civilna družba in skupnost), iz katerih posamezniki pridobivamo sredstva za zagotavljanje socialne varnosti in blaginje. Razlike v hierarhiji sfer vplivajo na različno stopnjo dekomodifikacije in defamiliarizacije v družbi. Zato se tudi značilnosti, razvoj in vloga družinskih centrov med sistemi blaginje razlikujejo. V članku na podlagi primerjalne analize osnovnih značilnosti družinskih centrov v izbranih državah pokažemo, da sistem blaginje in torej stopnja defamiliarizacije vplivata na prevladujočo smer razvoja družinskih centrov in na njihovo vlogo v posamezni državi.

KLJUČNE BESEDE: družinska politika, defamiliarizacija, storitve za družine.

Tatjana Rakar je doktorica sociologije, docentka za področje sociologije, raziskovalka na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo v Otroški opazovalnici. Ukvarja se s socialno in družinsko politiko ter področjem civilno-družbenih organizacij. Kontakt: tatjana.rakar@guest.arnes.si.

Ružica Boškić je univerzitetna diplomirana sociologinja, raziskovalka na Inštitutu Republike Slovenije za socialno varstvo v Otroški opazovalnici. Ukvarja se z družinsko politiko in socialno politiko, s poudarkom na vlogi uporabnikov pri zagotavljanju socialne blaginje. Kontakt: ruzica.boskic@guest.arnes.si.

Metka Kuhar je doktorica komunikologije, izredna profesorica za področje socialne psihologije, predavateljica in raziskovalka na Fakulteti za družbene vede ter na Fakulteti za socialno delo. Ukvarja se s psihologijo medosebnega komuniciranja in odnosov ter študijem mladine. Kontakt: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Barbara Kobal Tomc, Tamara Narat, Vid Žiberna

DRUŽINSKI CENTRI V SLOVENIJI

ANALIZA DELOVANJA IN PREDLOG KONCEPTA ENOTNEGA MODELA EVALVIRANJA

Prispevek opisuje in analizira delovanje družinskih centrov v Sloveniji, ki jih je v letih 2010–2012 sofinanciralo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, in sproža razpravo o konceptu družinskih centrov v Sloveniji ob upoštevanju praks in konceptov

Polona Dremelj

SOURCES OF SOCIAL SUPPORT IN FAMILIES IN THE LATE MODERNITY

The main sources of assistance and support in the families in Slovenia are examined. For analysis, two empirical studies were used: a study of time consumption, conducted by Statistical office of Slovenia (2000), and a study on social support networks of Slovenian residents (2002). The data shows that people in need mostly rely on family and kin and that support between family members is still based on the traditional gendered division of household labour. Two problems arise from these findings: the problem of families which are facing the lack of social support sources in family and the problem of women who perform the majority of household tasks and are also the main sources of social support for adult individuals in the family. The article offers some solutions to these problems in the framework of family centres which can be, on the one hand, seen as the area for strengthening the social support networks of families and, on the other hand, as an important source of social support for families.

KEYWORDS: family, social support, social support networks, formal support.

Polona Dremelj, PhD in Sociology, is the professional research fellow in the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia. Her work focuses on social policy, evaluation in the field of social policy and social welfare, matters concerning the position of disabled people, family and social support networks. Contact: polona.dremelj@guest.arnes.si.

Tatjana Rakar, Ružica Boškić, Metka Kuhar

FAMILY CENTRES IN DIFFERENT WELFARE SYSTEMS

Family centres as a form of family help programmes are an important measure of the welfare state in the promotion of family friendly environment for the reconciliation of work and family life and for equal opportunities policies. Existing welfare systems, such as the conservative-corporatist, social-democratic, liberal, catholic and former state-socialist types are based on different hierarchies of spheres (such

as the market, state, civil society and community) from which we obtain resources for social protection and welfare. The consequences of these differences in the hierarchies are the different levels of decommodification and defamiliarisation in society. As a consequence, the role of family centres also differs among different welfare systems. On the basis of comparative analysis of the characteristics of family centres in chosen countries the article shows that the welfare system and its defamiliarisation level have an important influence on the development and the role of family centres.

KEYWORDS: family policy, defamiliarisation, services for families.

Tatjana Rakar, PhD in Sociology, is an assistant professor of sociology; research fellow at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia at the Child Observatory. Her work focuses on social policy, family policy and civil society organisations. Contact: tatjana.rakar@guest.arnes.si.

Ružica Boškić, BA in Sociology, is a researcher at the Social Protection Institute of the Republic of Slovenia at the Child Observatory. Her work focuses on family and social policy, especially on the role of the users in social welfare. Contact: ruzica.boskic@guest.arnes.si.

Metka Kuhar, PhD in Communication Studies, is an associate professor of social psychology; lecturer and researcher at the Faculties of Social Sciences and Social Work. Her work focuses on the psychology of interpersonal communication and relationships, as well as on youth studies. Contact: metka.kuhar@guest.arnes.si.

Barbara Kobal Tomc, Tamara Narat, Vid Žiberna

FAMILY CENTRES IN SLOVENIA

ANALYSIS OF ACTIVITIES AND A PROPOSAL OF A CONCEPT OF AN STANDARDISED EVALUATION MODEL

In the article, family centres in Slovenia, which were subsidized by Ministry of labour, family and social affairs, are described and analysed. On the basis of the results of the analysis, the article compares family centres in Slovenia with trends and models operating in the EU region. The analysis contains different